

Верховний
Суд

Окремі аспекти розгляду цивільних справ про встановлення юридичних фактів під час дії воєнного стану

Олена Білоконь

суддя Верховного Суду, к.ю.н.

Питання до обговорення

- Особливості провадження у справах про встановлення фактів, що мають юридичне значення, під час воєнного стану
- Розгляд справ про встановлення факту народження на території, на якій введено воєнний стан або на ТОТ
- Розгляд справ про встановлення факту смерті на території, на якій введено воєнний стан або ТОТ
- Розгляд справ про встановлення інших фактів, що мають юридичне значення, під час воєнного стану

Особливості розгляду судами справ під час воєнного стану

Правосуддя на території, на якій введено воєнний стан, здійснюється лише судами. На цій території діють суди, створені відповідно до Конституції України. **Скорочення чи прискорення будь-яких форм судочинства забороняється.**

У разі неможливості здійснювати правосуддя судами, які діють на території, на якій введено воєнний стан, законами України може бути змінена територіальна підсудність судових справ, що розглядаються в цих судах, або в установленому законом порядку змінено місцезнаходження судів. Створення надзвичайних та особливих судів не допускається (стаття 26 Закону України «Про правовий режим воєнного стану»)

Справи про встановлення фактів, що мають юридичне значення, розглядаються в судовому та позасудовому порядку

- Юридичні факти, які належить встановлювати у судовому порядку, вирішуються судами цивільної юрисдикції за правилами ЦПК України

Постанова ВП ВС від 18 січня 2024 року, справа №560/17953/21

- Якщо за законом заява не підлягає судовому розгляду, суддя мотивованою ухвалою відмовляє у відкритті провадження, а коли справу вже відкрито — закриває провадження у ній.

Постанова ВП ВС від 10 квітня 2019 року у справі № 320/948/18

Справи про встановлення фактів, що мають юридичне значення, належать до юрисдикції суду за таких умов:

- Факт повинен мати юридичне значення, тобто від нього залежить виникнення, зміна або припинення особистих чи майнових прав громадян
- встановлення факту не пов'язується з подальшим вирішенням спору про право.
- заявник не має іншої можливості одержати чи відновити документ, який посвідчує факт, що має юридичне значення
- чинним законодавством не передбачено іншого позасудового порядку встановлення юридичних фактів.

Постанови ВП від 18 січня 2024 року № 560/17953/21;

10 квітня 2019 року № 320/948/18;

Факти, що не підлягають встановленню судами

- особа є такою, що виключена з військового обліку
- особа не є військовозобов'язаною,
- особа є такою, що є непридатна до військової служби з виключенням з військового обліку
- факт перебування у полоні заручником

Постанови ВС від 31 січня 2024 року № 953/2790/23

від 02 вересня 2020 року № 552/2742/19

Юрисдикція справ про встановлення фактів

- юридичні факти, які належить встановлювати у судовому порядку, вирішуються судами цивільної юрисдикції за правилами ЦПК України
- рішення стосовно фактів, що мають юридичне значення, прийняті у позасудовому порядку, можуть бути оскаржені до судів адміністративною юрисдикцією.

Постанова ВП ВС від 18 січня 2024 року, справа №560/17953/21

Процедури, які підтверджують факти народження і смерті особи

- адміністративна - Закон України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану»
- судова - ст. 317 ЦПК України

- Увага ! законодавча ініціатива - проєкт № 9069

Порядок розгляду справ про встановлення фактів народження і смерті на ТОТ

- воєнні зміни до статті 317 ЦПК України – охоплюється вся держава
- підсудність – заява подається до будь-якого місцевого суду України, що здійснює правосуддя, незалежно від місця проживання заявника
- заява не оплачується судовим збором
- розширено коло осіб, які можуть подавати заяви
- невідкладний розгляд
- негайне виконання, яке не зупиняється внаслідок оскарження судового рішення

Встановлення факту народження під час дії воєнного стану

У справі про встановлення факту народження особи на території, на якій введено воєнний стан або на ТОТ, допускається подання апеляційної скарги представником (не адвокатом)

Постанова ВС від 21 червня 2023 року у справі 619/1908/23

Заявник не зобов'язаний надавати суду письмову відмову органів ДРАЦС у здійсненні реєстрації народження дитини, що народилась на ТОТ

Постанова ВС від 23 листопада 2022 року у справі № 759/7001/22

Докази щодо встановлення факту народження

Мають достовірно підтверджувати факт (орієнтир – наказ Мінохорони здоров'я від 04 березня 2022 року № 407)

- медична довідка про перебування дитини під наглядом лікувального закладу форми № 103-1/о;
- письмова заява двох свідків, присутніх при пологах, у разі народження дитини поза закладом охорони здоров'я;
- акт, складений посадовими особами за участю двох свідків.
- індивідуальна картка вагітної і породіллі (обмінна карта)тощо.

Суд може за власною ініціативою витребувати необхідні докази (частина друга статті 294 ЦПК України).

Документи, видані на непідконтрольних територіях як докази встановлення факту народження

- ... Будь-який акт (рішення, документ), виданий органами та/або особами, передбаченими частиною другою цієї статті, є недійсним і не створює правових наслідків, крім документів, що підтверджують факт народження, смерті, реєстрації (розірвання) шлюбу особи на тимчасово окупованій території, які додаються до заяви про державну реєстрацію відповідного акта цивільного стану

(стаття 9 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України»)

- ... «у той час як офіційні дії, вчинені урядом Південної Африки від імені або щодо Намібії після припинення дії мандата є незаконними і недійсними, ця недійсність не може бути застосовна до таких дій як, наприклад, реєстрація народжень, смертей і шлюбів».

Консультативний висновок Міжнародного суду ООН від 21 червня 1971 року

- ЄСПЛ у справах «Лоїзиду проти Туреччини» (Loizidou v. Turkey, рішення від 18 грудня 1996 року), «Кіпр проти Туреччини» (Cyprus v. Turkey, рішення від 10 травня 2001 року), «Мозер проти Республіки Молдови та Росії» (Mozer v. the Republic of Moldova and Russia, рішення від 23 лютого 2016 року).

Оцінка доказів

Правова оцінка документам, поданим заявником на підтвердження факту народження на тимчасово окупованій території України, зокрема документам, виданим органами та установами самопроголошених утворень, розташованими на окупованій території України, надається судом цивільної юрисдикції в сукупності з іншими доказами під час розгляду заяви про встановлення факту народження на тимчасово окупованій території України в порядку статті 317 ЦПК України, а не органами державної реєстрації актів цивільного стану.

Постанови ВС від 23 листопада 2022 року у справі № 759/7001/22

Надаючи оцінку, зокрема, свідоцтву про народження дитини, довідці медичного характеру, як доказам потрібно враховувати, що хоча такі документи не є юридично дійсними, але вони можуть підтверджувати, що певна установа, яка не діє відповідно до українського законодавства, але de facto існує на тимчасово окупованій території зафіксувала факт народження дитини.

Постанова ВС від 13 березня 2024 року у справі № 169/410/23

Встановлення факту смерті

Чинний ЦПК України містить чотири процедури, наслідком якої є ухвалення судового рішення, на підставі якого органами ДРАЦСу може бути видано свідоцтво про смерть:

- Встановлення факту смерті особи в певний час в разі неможливості реєстрації органом державної реєстрації актів цивільного стану факту смерті (пункт 8 частини першої статті 315 ЦПК України);
- встановлення факту смерті особи, яка пропала безвісти за обставин, що загрожували їй смертю або дають підстави вважати її загиблою внаслідок нещасного випадку внаслідок надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру (пункт 9 частини першої 315 ЦПК України);
- встановлення факту смерті особи на тимчасово окупованій території України або на території, на якій введено воєнний чи надзвичайний стан (статті 317 ЦПК України);
- визнання фізичної особи померлою (статті 305, 309 ЦПК України).

Статті 305-309 чи стаття 317 ЦПК України

Враховуючи норми статей 2, 4, 13 ЦПК України заявники мають право на звернення до суду із заявою про оголошення особи померлою як за загальною підставою так і в порядку статті 317 ЦПК України.

Критерієм розмежування є наявність чи відсутність достовірної, належної доказової бази, що підтверджують смерть особи в певний час за певних обставин.

Приклади відмови суду у встановленні факту смерті

... за наявності припущень про факт смерті фізичної особи, у тому числі у зв'язку з воєнними діями, без достовірних доказів, які свідчать про цей факт, правильним буде звернення до суду із заявою про оголошення судом особи померлою (частина друга статті 46 ЦК України), а не із заявою про встановлення факту смерті цієї фізичної особи (пункт 8 частини першої статті 315 ЦПК України).

Постанови ВС № № 506/358/2022 від 28 лютого 2024 року

204/7924/23 від 13 березня 2024 року

Встановлення судом факту смерті

- спрощений порядок, передбачений статтею 317 ЦПК України
- в разі неможливості реєстрації органом державної реєстрації актів цивільного стану факту смерті (пункт 8 частини першої статті 315 ЦПК України);
- попереднє звернення до органу РАЦС та отримання відмови не є обов'язковим
Постанова від 16 жовтня 2023 року ,справа 337/3725/22

Встановлення факту смерті особи на ТОТ та встановлення факту родинних стосунків з такою померлою особою можливо розглядати одночасно, в порядку цивільного судочинства та окремого провадження, якщо за обставинами справи не вбачається спору про право

Постанова ВС від 14 грудня 2022 року, справа 180/2132/21

Докази щодо встановлення факту смерті фізичної особи

Обставини, які достовірно свідчать про смерть особи в певний час за певних обставин:

- Речові докази (відео, звукозаписи)
- Показання свідків, заявників, допитаних як свідків
- Письмові докази, зокрема, лікарське свідоцтво про смерть
- Документи видані органами на непідконтрольних територіях
- Акти про настання смерті (довільна форма, приклад такого акту – на сайті ВС, новина від 14 березня 2022 року)
- Дані отримані з відкритих джерел
- Заяви до правоохоронних органів про зникнення особи
- Довідки з військкоматів, в/ч (у випадку загибелі в/с)

Постанови ВС від 29 березня 2023 року у справі № 753/8033/22; від 26 квітня 2023 року у справі № 337/3725/22,

Оцінка доказів

В оцінці доказів необхідно бути гнучкими, розуміти складні життєві обставини, які змушують заявників звертатись до суду...водночас судове рішення про встановлення факту смерті є підставою для одержання в органах РАГСУ документу, що підтверджує смерть особи... тому рішення суду в такій категорії справ повинне ґрунтуватися на дотриманні вимог процесуального закону щодо повного та всебічного з'ясування обставин справи на підставі всіх поданих особами, які беруть участь у справі, доказів у сукупності

Постанова ВС від 12 травня 2021 року у справі № 220/1582/20

Не працює принцип змагальності, є право суду, передбачене частиною 2 статті 294 ЦПК України, за власною ініціативою збирати докази

Постанова ВС від 25 жовтня 2023 року у справі № 607/1612/23

Намібійські винятки у судовій практиці

- Рішення суду про встановлення факту смерті має ґрунтуватись на повному та всебічному з'ясуванні обставин справи на підставі усіх поданих доказів у сукупності. У тому числі з урахуванням інформації, яка міститься у документах, виданих органами та установами самопроголошених утворень, розташованих на окупованих територіях (Постанови ВС №220/1582/20 від 12 травня 2021 року; 759/531/21 від 07 вересня 2022 року; 753/8033/22 від 23 березня 2023 року)
- Посилання заявника на «Намібійський виняток» не дає підстави для висновку, що факт смерті може підтверджуватись лише документами, виданими органами на непідконтрольній території, заявник зобов'язаний надати також інші докази (Постанова ВС у справі № 707/1607/16-ц від 20 грудня 2018 року)

Встановлення факту, що заявник є членом сім'ї загиблого військовослужбовця з метою отримання грошової компенсації

За відсутності спору з приводу законності відмови у призначенні та виплаті заявнику одноразової грошової допомоги за загиблого військовослужбовця суд повинен розглянути заву про встановлення юридичного факту віднесення заявника до кола членів сім'ї загиблого військовослужбовця – за правилами цивільного судочинства в порядку окремого провадження:

-чинне законодавство не передбачає іншого порядку підтвердження факту що заявник є членом сім'ї військовослужбовця ;

- встановлення цього факту не пов'язувалось із вирішенням спору, а було необхідним для подальшого подання заявником заяви щодо призначення і виплати одноразової грошової допомоги за загиблого військовослужбовця-племінника;

Тому доводи Міністерства Оборони щодо наявності у цій справі спору про право та необхідність її розгляду за правилами адміністративного судочинства є необґрунтованими.

Постанова ВП ВС у справі № 644/6274/16-ц від 22 серпня 2018 року.

Встановлення факту проживання чоловіка та жінки однією сім'єю з метою отримання грошової компенсації у зв'язку зі смертю військовослужбовця

- Справи про встановлення фактів, що мають юридичне значення, розглядаються в судовому та позасудовому порядку.
- Юридичні факти, які належить встановлювати у судовому порядку, вирішуються судами цивільної юрисдикції за правилами ЦПК України.
- Відступлення від попередньої практики (ВП № 287/167/18-ц від 30 січня 2020 року , ВС КЦС № 290/289/22-ц від 22 березня 2023 року) згідно з якою , що справу про встановлення факту належить розглядати в порядку адміністративного судочинства, якщо мета встановлення факту пов'язана з публічно-правовим спором

Постанова ВП ВС від 18 січня 2024 року, справа №560/17953/21

Встановлення факту родинних стосунків з померлим військовослужбовцем з метою захисту цивільних прав та отримання соціальних виплат та ДОПОМОГ

У позовному провадженні розглянута справа про встановлення фактів:

- батьківства померлого військового щодо дитини;
- проживання однією сім'єю як чоловіка і жінки без реєстрації шлюбу

Встановлено, що метою встановлення фактів є захист сімейних та спадкових прав, тобто спір має цивільно-правовий характер, який був пред'явлений також і до спадкоємців загиблого військовослужбовця, тому підлягає вирішенню в порядку цивільного судочинства.

Також позивач посилялась на необхідність оформлення документів для одержання одноразової грошової допомоги у зв'язку із загибеллю військовослужбовця та пенсії у зв'язку з втратою годувальника.

Постанова ВС від 13 вересня 2023 року у справі № 552/4291/22

Встановлення фактів, які пов'язані із реалізацією права на відстрочку від призову на військову службу під час мобілізації

- факт самотійного виховання дитини

З метою дотримання принципу правової визначеності справу № 201/5972/22 передано на розгляд ВП ВС (ухвала ВС від 27 вересня 2023 року)

- факт, що особа зайнята постійним доглядом за інвалідом як підстава звільнення з військової служби
- Справа 283/1199/23, ВС ще не розглянув
- факт, що особа виключена з військового обліку і не є військовозобов'язаною - не підлягає розгляду в судах, існує позасудовий порядок
- Постанова ВС КЦС від 31 січня 2024 року у справі № 953/2790/23

Встановлення інших фактів, пов'язаних є військовою агресією РФ

- Факт, що особа загинула саме внаслідок збройної агресії РФ слід встановлювати в судах, оскільки не існує позасудового порядку встановлення причинно-наслідкового зв'язку між смертю чоловіка заявниці та збройною агресією РФ, з метою подальшої отримання допомоги від гуманітарних організацій

Постанова ОП КЦС від 5 грудня 2022 року , справа 490/6057/19-ц

- факт, що вимушене переселення осіб відбулось саме внаслідок збройної агресії РФ

Постанова ВС від 22 березня 2023 року , справа 207/1523/22

Цікава справа

Військовою частиною не може бути ініційоване питання про встановлення в судовому порядку факту смерті військовослужбовця з метою передання закріпленого за ним майна у розпорядження та для систематизації обліку військового майна

оскільки зазначені юридичні наслідки можуть бути досягнуті іншим позасудовим способом, через локальні нормативно-правові акти Міністерства оборони України

Постанова ВС від 6 грудня 2023 року у справі 295/4812/23

Верховний
Суд

Дякую за увагу!